

MỘT SỐ BÀI HỌC KINH NGHIỆM TỪ BỐN LẦN THAY ĐỔI CHƯƠNG TRÌNH GIÁO DỤC PHỔ THÔNG

PGS.TS. ĐỖ ĐÌNH HOAN
Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam

I. Bốn lần thay đổi chương trình giáo dục phổ thông (GDPT)

Chương trình GDPT Việt Nam đã hình thành và phát triển cùng với sự hình thành và phát triển của nền giáo dục cách mạng ở nước ta trong hơn 60 năm qua (1945-2011). Tính đến nay, chương trình GDPT đã có 4 lần thay đổi chính thức. Mỗi lần thay đổi chương trình đều gắn với một sự kiện lịch sử, mở đầu một giai đoạn phát triển mới của đất nước. Dưới đây là tóm tắt về 4 lần thay đổi chương trình GDPT ở Việt Nam.

1. Chương trình cải cách giáo dục (CCGD) năm 1950

1.1. Bối cảnh và tính cấp thiết

Ngay sau khi Cách mạng Tháng Tám thành công (1945), mặc dù đất nước có rất nhiều khó khăn nhưng Bộ Giáo dục của Chính phủ Việt Nam dân chủ cộng hòa đã "xúc tiến việc nghiên cứu xây dựng một dự án cải tổ cần thiết, nhằm từng bước xóa bỏ nền giáo dục nô lệ, xây dựng nền giáo dục dân chủ mới"(1). Từ năm học 1945-1946, Bộ chỉ đạo tạm thời "áp dụng chương trình cũ (tức là Chương trình do GS Hoàng Xuân Hãn xây dựng và được ban hành dưới thời Chính phủ Trần Trọng Kim), có xóa bỏ những phần trái với chính thể cộng hòa dân chủ, phản lại dân tộc và có tính chất nhồi nhét, vô bổ" (1), đồng thời khẩn trương chuẩn bị một chương trình CCGD, nhằm xóa bỏ hoàn toàn những tàn tích của nền giáo dục nô dịch của thực dân Pháp và phát xít Nhật trước Cách mạng Tháng Tám năm 1945, chính thức xây dựng "một nền giáo dục của dân, do dân, vì dân và xây dựng trên nguyên tắc dân tộc, khoa học, đại chúng, phục vụ lợi ích của nhân dân Việt Nam, đấu tranh chống đế quốc và phong kiến, giành độc lập cho dân tộc và ruộng đất cho dân cày"(1). Do tình hình chính trị của đất nước chưa thuận lợi nên cuộc CCGD này phải tạm gác lại. Đến năm 1950, cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp của nhân dân ta đã giành được những thắng lợi lớn về chính trị, quân sự, ngoại giao, kinh tế,... Tháng 7 năm 1950, Trung ương Đảng và Chính phủ đã chính thức thông qua Đề án CCGD và quyết định tiến hành cuộc CCGD đầu tiên ở nước ta.

1.2. Những thay đổi chủ yếu

Cuộc CCGD năm 1950 được chuẩn bị và triển

khai trong điều kiện hết sức khẩn trương và khó khăn nhưng đã đem lại những thay đổi rất quan trọng trong hệ thống giáo dục phổ thông (GDPT) như sau:

- Xây dựng hệ thống trường phổ thông 9 năm gồm 3 cấp học (cấp I có 4 năm, cấp II có 3 năm, cấp III có 2 năm). Do hoàn cảnh kháng chiến phải rút bớt số năm học ở trường phổ thông và bỏ các kì thi cuối mỗi cấp học, những học sinh được xác nhận đã học phổ thông 9 năm phải học dự bị đại học 2 năm để đủ trình độ vào học đại học. Mối quan hệ giữa GDPT với các ngành học như bổ túc văn hóa, giáo dục chuyên nghiệp,... được chính thức nêu ra trong hệ thống giáo dục quốc dân.

- Ban hành kế hoạch giảng dạy mới, trong đó quy định: Biên chế năm học từ ngày 1 tháng 1 (dương lịch) và kết thúc vào ngày 31 tháng 12 của năm đó; thời gian học gồm 2 học kì, mỗi học kì 4 tháng, xen kẽ với 2 đợt nghỉ, mỗi đợt nghỉ 2 tháng gọi là nghỉ hè, ứng với vụ gặt và vụ cấy (còn gọi là nghỉ hè và nghỉ đông); số môn học, thời lượng dạy học của từng môn học trong mỗi tuần lẽ, số tuần lẽ dạy học ở từng cấp học. Do chưa đủ điều kiện nên phải tạm hoãn dạy học một số môn học như Ngoại Ngữ, Nhạc, Vẽ, Nữ công gia chánh....

- Biên soạn được sách giáo khoa (SGK) của một số môn học chủ chốt ở cấp I và một số tài liệu giảng dạy của một số môn học ở cấp II và cấp III như Lịch sử, Chính trị, Công dân giáo dục, các môn học khác chỉ có một số "bài mẫu" hướng dẫn trên "Giáo dục tập san" hoặc trong các "trại hè nghiệp vụ" ở một số địa phương.

2. Chương trình CCGD năm 1956

1.1. Bối cảnh và tính cấp thiết

Năm 1955, miền Bắc nước ta được hoàn toàn giải phóng nhưng vẫn có hai hệ thống GDPT: Hệ thống giáo dục 12 năm của địch để lại còn mang nặng những tàn tích của nền giáo dục thực dân và hệ thống giáo dục 9 năm ở vùng tự do có tính dân chủ và tiến bộ, nhưng cũng có "những nhược điểm như kiến thức trang bị cho học sinh còn quá thấp và không hiện đại, cấu tạo chương trình chưa sát với đặc điểm tâm sinh lí lứa tuổi học sinh và thiếu một số môn cần thiết như Ngoại ngữ, Thể dục, Nhạc, Họa,..."(1). Tình hình đặc biệt trên đây đòi hỏi phải gấp rút

tiến hành một cuộc CCGD để "thống nhất hai hệ thống giáo dục của vùng tự do cũ và vùng mới giải phóng" (Theo Nghị quyết Hội nghị lần thứ 7 của Ban Chấp hành Trung ương Đảng khóa II và Đề án của Bộ Giáo dục được Đại hội GDPT toàn quốc thông qua tháng 3 năm 1956) (1).

1.1. Những thay đổi chủ yếu

- Xây dựng hệ thống GDPT 10 năm gồm 3 cấp học: cấp I có 4 năm, cấp II có 3 năm, cấp III có 3 năm, cuối mỗi cấp có tổ chức thi tốt nghiệp, khuyến khích mở lớp vở lòng trong giáo dục mẫu giáo để chuẩn bị về đọc, viết, đếm đến 10 và tâm thế sẵn sàng đi học cho trẻ em 6 hoặc 7 tuổi trước khi vào học lớp 1. "Hệ thống giáo dục mới có tính chất xã hội chủ nghĩa, lấy chủ nghĩa Mác-Lênin làm nền tảng tư tưởng và nhằm phục vụ nhân dân lao động" (1).

- Ban hành kế hoạch dạy học mới, quy định năm học có 9 tháng học (từ 1/9 đến 31/5) và 3 tháng nghỉ hè; số tuần thực học từ 33 đến 35 tuần, Ban hành Chương trình trường phổ thông 10 năm. Chương trình này "xây dựng trên quan điểm duy vật biện chứng và duy vật lịch sử, nhằm bồi dưỡng cho học sinh thế giới quan khoa học và nhân sinh quan cách mạng" (1). Nội dung chương trình CCGD năm 1956 có tính chất toàn diện gồm 4 mặt: Đức, trí, thể, mĩ. Phương châm giáo dục là "liên hệ lí luận với thực tiễn, gắn nhà trường với đời sống xã hội". Do sự cắp bách phải có ngay một chương trình mới thay thế các chương trình cũ và do khó khăn của bản thân việc thiết kế chương trình giáo dục có nhiều ý tưởng "cải cách", nên việc soạn thảo chương trình còn có một số hạn chế. Ngay năm học sau (1957-1958), đã có một số điều chỉnh, đặc biệt đến năm học 1959-1960 đã phải điều chỉnh thành "Chương trình cải tiến", một số năm tiếp theo vẫn phải điều chỉnh vì "Chương trình giảng dạy vẫn là một tổ hợp để tài tiếp tục được nghiên cứu, bổ sung và chỉnh lý" (1).

- Thực hiện dạy học theo một bộ SGK thống nhất và duy nhất ngay từ năm học 1956-1957. Do chương trình phải liên tục điều chỉnh nên SGK cũng phải điều chỉnh, bổ sung, chính xác hóa,...một số lần. Trong những năm 60 và 70 của thế kỉ XX, ngoài SGK còn có tài liệu hướng dẫn giảng dạy của một số môn học, trong đó lưu ý giáo viên cải tiến phương pháp dạy học, thực hiện 5 bước lên lớp, gắn nội dung giáo dục với thực tiễn sản xuất và đấu tranh thống nhất đất nước.

3. Chương trình CCGD năm 1981

3.1. Bối cảnh và sự cài thiết

- Ngày 30 tháng 4 năm 1975, miền Nam được hoàn toàn giải phóng; kết thúc cuộc kháng chiến

chống Mĩ cứu nước, giành độc lập và thống nhất cho Tổ quốc của nhân dân ta; "Cách mạng Việt Nam đã chuyển sang một giai đoạn mới, giai đoạn cả nước đi vào cách mạng xã hội chủ nghĩa, tiến nhanh, tiến mạnh, tiến vững chắc lên chủ nghĩa xã hội" (2). "Trong giai đoạn mới của cách mạng, để phát huy những thành quả và kinh nghiệm tốt trong công tác giáo dục, khắc phục những thiếu sót và nhược điểm, đảm bảo cho sự nghiệp giáo dục tiến lên đáp ứng đầy đủ nhiệm vụ chiến lược là xây dựng Việt Nam thành một nước xã hội chủ nghĩa có kinh tế công-nông nghiệp hiện đại, có văn hóa, khoa học và kỹ thuật tiên tiến, có quốc phòng vững mạnh, có cuộc sống văn minh và hạnh phúc, chúng ta không thể bằng lòng với những biện pháp cải tiến thông thường, mà phải tiến hành một cuộc CCGD sâu sắc trong cả nước..." (2)

- Năm 1961, Bộ Giáo dục đã thành lập Viện Nghiên cứu Giáo dục với chức năng chủ yếu là nghiên cứu CCGD, đồng thời "cần bám sát thực tiễn giáo dục, chú ý đến công tác cải tiến chương trình, biên soạn, chỉnh lý SGK cho phù hợp với yêu cầu phát triển giáo dục và yêu cầu phục vụ cách mạng trong từng thời kỳ" (1). Theo chỉ đạo của Bộ, Viện đã chuẩn bị một cuộc CCGD từ cuối những năm 60, nhưng do hoàn cảnh đất nước có chiến tranh ngày càng ác liệt nên chưa triển khai cuộc CCGD đó. Sau khi đất nước thống nhất (1975), nhu cầu thống nhất và hiện đại hóa GDPT trong cả nước ngày càng trở nên cấp thiết. Ngày 11 tháng 1 năm 1979, Bộ Chính trị Ban Chấp hành Trung ương Đảng Cộng Sản Việt Nam đã công bố Nghị quyết số 14-NQ/TW về CCGD.

3.2. Những thay đổi chủ yếu

3.2.1. Xác định hệ thống giáo dục mới của nước ta là "một thể thống nhất và hoàn chỉnh, bao gồm: giáo dục mầm non, GDPT, giáo dục chuyên nghiệp và giáo dục đại học" (2). GDPT được xác định "là nền tảng văn hóa của một nước, là sức mạnh tương lai của dân tộc. Nó đặt cơ sở vững chắc cho sự phát triển toàn diện con người Việt Nam xã hội chủ nghĩa, đồng thời chuẩn bị lực lượng lao động dự trữ và nguồn tuyển chọn để đào tạo công nhân và cán bộ cần thiết cho sự nghiệp xây dựng kinh tế, phát triển văn hóa và tăng cường quốc phòng" (2).

Trường phổ thông gồm trường phổ thông cơ sở (PTCS) và trường phổ thông trung học (PTTH). Trường PTCS là một thể thống nhất từ lớp 1 đến lớp 9 và là bậc học phổ cập bắt buộc, trong đó có 5 năm cấp I và 4 năm cấp II. Trường PTTH, từ lớp 10 đến lớp 12, có nhiệm vụ nâng cao và hoàn chỉnh trình độ văn hóa phổ thông cho những học sinh đã tốt nghiệp bậc PTCS. Do chưa nghiên cứu đầy đủ về tính khả thi của hệ thống GDPT mới nên việc sáp nhập các

trường cấp I với các trường cấp II thành trường PTCS (cuối những năm 70, đầu những năm 80) rồi khi nhận ra sự không phù hợp lại phải tách thành cấp tiểu học và cấp trung học cơ sở (THCS) (đầu những năm 90), tạo ra sự mất ổn định, ảnh hưởng không tốt đến chất lượng quản lí và giáo dục của cả hai cấp học, đặc biệt đối với cấp tiểu học.

3.2.2. Soạn thảo chương trình GDPT có tính chất toàn diện và kĩ thuật tổng hợp, với những nội dung cơ bản, hiện đại đúng mức, gắn với thực tế Việt Nam. Kể từ khi thành lập nước Việt Nam dân chủ cộng hòa (1945), đây là bộ chương trình GDPT đầu tiên được áp dụng thống nhất trong phạm vi cả nước. Tuy nhiên, do những hạn chế về thông tin và trình độ quản lí chương trình ở thời điểm này nên bộ chương trình CCGD chỉ được thẩm định về chuyên môn để biên soạn SGK, chưa coi trọng đúng mức tính pháp lí của chương trình giáo dục quốc gia, sau này dẫn đến tình trạng tạo ra tới 4 chương trình và SGK cấp I, làm giảm chất lượng giáo dục của một số đối tượng học sinh. Năm 1995, Bộ trưởng Bộ GD&ĐT trực tiếp chỉ đạo hội đồng đánh giá các chương trình cấp I đang song song tồn tại rồi đi đến quyết định chấm dứt hiện tượng này bằng cách soạn thảo một chương trình tiểu học áp dụng thống nhất trong cả nước sau năm 2000.

3.2.3. Biên soạn SGK, sách hướng dẫn giảng dạy theo chương trình CCGD của tất cả các môn học và tổ chức triển khai theo hình thức "cuốn chiếu" từ lớp 1 (năm học 1981-1982) đến lớp 12 (năm học 1993-1994). Do không có điều kiện thử nghiệm và trưng cầu ý kiến rộng rãi nên phải điều chỉnh, chỉnh lí chương trình và SGK của một số môn học, đặc biệt ở cấp tiểu học, cụ thể là:

- Phải tạm ngừng triển khai SGK của một số môn học ở tiểu học để tổ chức nghiên cứu, thử nghiệm và triển khai theo "Mục tiêu, kế hoạch giáo dục tiểu học" nêu trong Quyết định số 2957/GD-ĐT ngày 14/10/1994 của Bộ trưởng Bộ GD&ĐT. Đến năm học 1996-1997 mới chính thức thực hiện dạy đủ số môn học ở tiểu học (3).

- Tổ chức rút kinh nghiệm, điều chỉnh chương trình, chỉnh lí SGK Toán 4 và Toán 5; sửa chữa theo hướng tích hợp phân môn Văn vào SGK Tiếng Việt lớp 4 và lớp 5 sau 13 năm triển khai dạy học (1981-1994).

- Tổ chức rút kinh nghiệm rồi đi đến quyết định chấm dứt sự song song tồn tại của hai bộ SGK Ngữ văn và ba bộ SGK Toán ở cấp THPT để hợp nhất thành một bộ SGK của mỗi môn học (năm 2000).

4. Đổi mới chương trình GDPT năm 2002

4.1. Bối cảnh và sự cần thiết

- Đại hội Đảng Cộng Sản Việt Nam lần thứ VIII

(28/6-1/7/1996) đã quyết định "Tiếp tục đổi mới, đẩy mạnh công nghiệp hóa (CNH), hiện đại hóa (HĐH) đất nước". Để thực hiện quyết định đó của Đại hội, Hội nghị lần thứ hai Ban Chấp hành Trung ương (12/1996) đã định hướng chiến lược phát triển giáo dục, đào tạo trong thời kì CNH, HĐH và nhiệm vụ đến năm 2000, trong đó nêu rõ: "Tiếp tục đổi mới nội dung, phương pháp giáo dục - đào tạo và tăng cường cơ sở vật chất các trường học" (4) là một trong các giải pháp chủ yếu để thực hiện định hướng chiến lược nêu trên.

- Trong bối cảnh hội nhập quốc tế, xu thế phát triển chương trình theo bốn cột trụ của giáo dục thế kỷ XXI do UNESCO đề xướng là: "Học để biết, học để làm, học để cùng chung sống, học để tự khẳng định mình"; những thay đổi quan niệm về SGK của GDPT trong khu vực và trên thế giới đòi hỏi phải khẩn trương đổi mới chương trình và cách biên soạn, sử dụng SGK ở trường phổ thông Việt Nam.

- Chương trình và SGK CCGD (1981) đã hoàn thành nhiệm vụ lịch sử của giai đoạn thống nhất hệ thống GDPT trong phạm vi cả nước, góp phần quan trọng vào quá trình phổ cập và nâng cao chất lượng giáo dục toàn diện của GDPT. Mặc dù đã có một số lần điều chỉnh, chỉnh lí, nhưng chương trình và SGK CCGD với thời gian sử dụng kéo dài tới 20 năm đã không tránh khỏi những bất cập và hạn chế cần khắc phục, thay đổi.

Với bối cảnh và lí do chủ yếu nêu trên, căn cứ vào Luật Giáo dục (1998), sau một thời gian nghiên cứu, chuẩn bị, ngày 3/11/2000 trong Tờ trình số 1004/CP-QH/QH Chính phủ đã báo cáo Quốc hội về chủ trương đổi mới chương trình, SGK của GDPT. Ngày 9/12/2000, Quốc hội đã thông qua Nghị quyết số 40/2000/QH-10 về đổi mới chương trình GDPT.

4.2. Những thay đổi chủ yếu

- Khác với ba cuộc CCGD đã kể trên, việc đổi mới chương trình GDPT (2002) được thực hiện trong điều kiện giữ nguyên hệ thống GDPT, do đó đã giữ được ổn định trong giáo dục, đặc biệt ở tiểu học và THCS. Thời gian triển khai chương trình và SGK từ lớp 1 đến lớp 12 cũng không phải "cuốn chiếu" như trước, mà chỉ thực hiện trong 7 năm (2002-2009).

- Đã soạn thảo, thử nghiệm, triển khai được bộ chương trình GDPT có căn cứ khoa học và thực tiễn; theo các **định hướng, nguyên tắc, quy trình** nêu trong Tờ trình Quốc hội của Chính phủ; tiếp cận với xu thế phát triển chương trình giáo dục của quốc tế, đã soạn thảo chương trình với đầy đủ 4 thành tố (mục tiêu giáo dục; phạm vi, cấu trúc, mức độ của nội dung GDPT; phương

(Xem tiếp trang 29)